

MIASTEczKO MACIEJÓW (OBECNIE ЛУКІВ) NA WOŁYNIU I JEGO CERKIEW W XVIII WIEKU

Unicki biskup chełmski i bełski Maksymilian Ryłło wizytując w latach 1759–1762 swoją diecezję odnotował wśród 526 opisanych jej świątyń obecność zaledwie 9 cerkwi murowanych – wśród nich także świątyni w Maciejowie¹. Kontekst powstania cerkwi murowanej właśnie tu – w niewielkim wołyńskim miasteczku – wart jest zbadania.

Maciejów «o 3 mile od Włodawy odległy»², za czasów Rzeczypospolitej znajdował się w ziemi chełmskiej województwa ruskiego, dziś położone jest na Ukrainie, na terenie Wołyńskiej obłasti – 20 km na wschód od Lubomla i 25 km na zachód od Kowla. Miasto zostało założone w 1557 r. przez Stanisława Maciejowskiego³. Maciejowscy herbu Ciołek wywodzili się z Maciejowic położonych w ziemi stężyckiej województwa sandomierskiego⁴. Stanisław – starosta lubomelski, a następnie chełmski, w końcu kasztelan sandomierski i marszałek nadworny koronny, uczestnik wojny z Moskwą, związany był blisko z dworem królewskim. Za swoje zasługi otrzymał od króla Zygmunta Augusta przywilej na założenie na gruncie należącej do niego wsi Łuków miasta na prawie magdeburskim, i na wybudowanie tu zamku⁵. Maciejów miał być ośrodkiem dóbr rodzinnych⁶, ale po śmierci Stanisława (1563) któryś z jego synów – starszy Kasper (starosta lubomelski, a następnie kasztelan lubelski) albo młodszy Stanisław – sprzedał je w 1575 r. księciu Andrzejowi Iwanowiczowi Wiśniowieckiemu – wojewodzie wołyńskiemu⁷. Książę Andrzej nie pozostawił męskich potomków, toteż po jego śmierci (1584), w wyniku działów rodzinnych (1593) Maciejów dostał się jego córce Hannie, zamężnej z Mikołajem Sapiehą z Kodnia. W ten sposób miasto trafiło do Sapiehów i było w ich rękach przez następnych kilkadziesiąt lat. Po śmierci Hanny (1596) i Mikołaja (1599) właścicielami Maciejowa został jeden z ich pięciu synów – Fryderyk (zm. 1626) wraz z żoną Ewą Skaszewską⁸. Po nich dziedziczyli dobra ich synowie: Tomasz, Jan Fryderyk i Aleksander. Z nich szczególnie związany z tym miastem by Aleksander – biskup wileński (zm. 1671). Chętnie tu przebywał i często podpisywał się jako «Pan na Maciejowie»⁹. Po nim majątkiem zarządzali jego bratankowie: syn Krzysztofa – Władysław i syn Jana Fryderyka – Mikołaj¹⁰.

W roku 1680 wspomniany wyżej Władysław Sapieha – cześnik Wielkiego Księstwa Litewskiego – sprzedał dobra maciejowskie Atanazemu Miączyńskiemu herbu Suchekomnaty (1639–1723). Centrum dóbr stanowiło miasto Maciejów «z zamkiem warownym w fosie będącym z dwoma mostami zwodzonymi

łańcuchowymi y strażnicami czterema»¹¹. W rękach Miączyńskich dobra te zwane «Maciejowszczyzną» (miasto wraz z okolicznymi wsiami) znajdowało się przez ponad dwieście lat.

Miączyńscy wywodzili się z województwa płockiego na Mazowszu. Piotr Miączyński – ojciec Atanazego – związany był blisko z Jakubem Sobieskim, ojcem przyszłego króla Jana III, z którym to Janem w konsekwencji Atanazy też był blisko zaprzyjaźniony i często towarzyszył mu w wyprawach wojennych, uczestnicząc w wielu bitwach z Turkami i Tatarami (m.in. Podhajce, Chocim, Wiedeń, Parkany), dzieląc z nim niejednokrotnie namiot. Kiedy Jan Sobieski został królem (1674) Atanazy Miączyński nadal pozostał w jego otoczeniu, a król «wielce go lubił i majątkowo podnosił». W kolejnych latach Miączyński otrzymał starostwa łosickie, łuckie i krzepickie, a także tytuły łowczego wielkiego koronnego (1684), podskarbiego nadwornego koronnego (1689). Udział w wielu wyprawach wojennych oraz piastowane stanowiska pozwoliły na znaczne powiększenie jego dóbr. W jego posiadaniu znalazły się 22 miasta i 426 wsi – m.in. oprócz odziedziczonych po ojcu Zawieprzyc w Lubelskiem i otrzymanych w posagu żony dobrach sieleckich nabył klucz połajewski w Poznańskiem i dobra maciejowskie na Wołyniu¹². Choć chętnie i często przebywał w Zawieprzycach to jednak Maciejów stał się jego główną siedzibą – właśnie tu rozbudował dawny zamek na swoją główną rezydencję¹³. Za czasów króla Augusta II Sasa, Atanazy walczył ze Szwedami i wojskami Stanisława Leszczyńskiego, za co w konsekwencji w 1706 r. wojska szwedzkie spustoszyły jego dobra w województwie lubelskim i na Wołyniu, tak, że w ostatnich latach życia Miączyński musiał poświęcić sporo czasu i funduszy na przywracanie w nich porządku. Jakąś rekompensatą był tytuł wojewody wołyńskiego (1713). Jeszcze za jego życia odbudowę Maciejowa zajął się jego najmłodszy syn Piotr Michał (1695–1776), któremu ta część dóbr część przypadła w udziale przy podziale majątku ojca. Piotr Michał Miączyński – kasztelan chełmski, a następnie wojewoda czernichowski był założycielem wołyńskiej gałęzi tego rodu. Po jego śmierci dobra maciejowskie zostały podzielone. Część z Maciejowem, Okuninem i Zaczerneczem została własnością jego starszego syna Adama Kajetana – generała wojsk saskich, starosty krzepickiego, a druga część z Horodnem, Podhorodnem i Nowosiółkami przypadła młodszemu synowi Józefowi – staroście śmidyńskiemu, właścicielowi Zawieprzyc¹⁴. Po śmierci Adama Kajetana (zm. 1779)

Rys. 1. Maciejów – fragment mapy Wojskowego Instytutu Geograficznego, skala 1: 100 000 – lata 30 XX w.

Rys. 2. Orda N. Maciejów, kościół p.w. św. Stanisława i św. Anny – z tyłu za kościołem częściowo widoczna cerkiew p.w. św. Paraskewii. Ok. 1870 r.

dobrze określane w 1787 i 1793 r. jako niepodzielne, były własnością «generałowiczów saskich» – Piotra Augusta i Franciszka Ksawerego, którzy wówczas znajdowali się zapewne jeszcze pod opieką matki – Marii Klaudyny Kollowart. Z nich właścicielem Maciejowa został z czasem Franciszek Ksawery – marszałek szlachty powiatu kowelskiego (1766–1854).

Po III rozbiórce Polski (1795) i włączeniu tych terenów do Cesarstwa Rosyjskiego dobra pozostały w rękach Międzyńskich aż do początku XX w. Kolejnymi właścicielami Maciejowa byli: syn Franciszka Ksawerego – Atanazy (1808–1871), a następnie syn Atanazego – kolejny w tym rodzie Franciszek Ksawery (1841–1916)¹⁵.

To właśnie w Maciejowie rodzili się kolejni Międzyńscy z wołyńskiej gałęzi tej rodziny i tu po śmierci byli chowani. Ostatnim właścicielem dóbr maciejowskich (już mocno zadłużonych) był wspomniany Franciszek Ksawery. Najpierw wyprzedził znakomite zbiory sztuki, a w 1891 r. sprzedał pałac diecezjalnemu duchowieństwu prawosławnemu, które kilka lat później (1894) przeniosło tu gimnazjum z Mielców¹⁶.

W 1870 r. w Maciejowie w 240 domach mieszkało 1035 mieszkańców (z tego połowę stanowili Żydzi). Były tu 2 kościoły (jeden parafialny z filialną kaplicą w Horodnie), jedna cerkiew, 2 kaplice (pałacowa w parku i cmentarna), synagoga, poczta i stacja kolejowa. Drobne zakłady przemysłowe to: 3 cegielnie, 6 garbarni, 2 mydlarnie, gorzelnia i browar¹⁷. Na początku XX w. liczba mieszkańców wzrosła do 2844, a liczba domów do 339. Jeden z kościołów Rosjanie zamienili na cerkiew (1875), a drugi rozebrali (1901). Oprócz synagogi Żydzi posiadali tu także 2 domy modlitwy¹⁸. W okresie międzywojennym Wołyń należał do Polski. W 1928 r. Maciejów liczył około 3 tys. mieszkańców¹⁹. W czasie II wojny światowej tereny te zajął Związek Radziecki (wrzesień 1939). Po wojnie administracja radziecka zmieniła nazwę miasta na Łuków (1946). Po uzyskaniu niezależności przez Ukrainę w 1989 r. taka nazwa miejscowości pozostała²⁰.

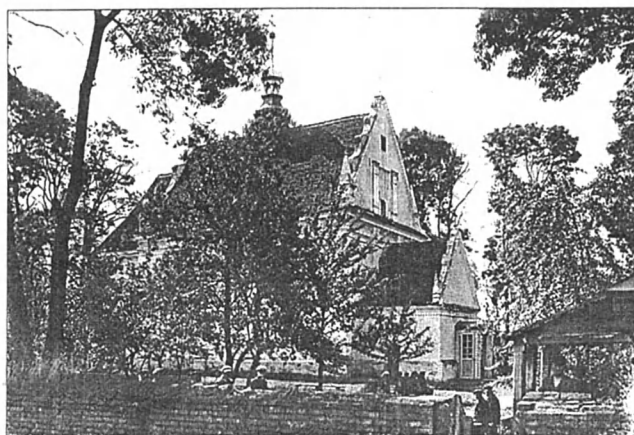
W wieku XVIII miasto tworzyła przede wszystkim drewniana zabudowa mieszkalna, gospodarcza i

użyteczności publicznej, jednak najbardziej charakterystycznymi elementami krajobrazu miasta była zabudowa murowana – otoczony parkiem barokowy pałac i kaplica rokokowa (w parku)²¹, kościół farny p.w. św. Stanisława i św. Anny²², kościół szpitalny p.w. św. Michała Archanioła²³, kaplica cmentarna²⁴, cerkiew parafialna p.w. św. Paraskewii²⁵ oraz synagoga²⁶. W literaturze wspomniana jest też cerkiew św. Cyryla i Metodego wzniesiona w końcu tego stulecia²⁷.

Spośród wyżej wspomnianych obiektów najstarszą tradycję ma cerkiew parafialna. Jej obecność wymieniana jest w rejestrach podatkowych od 1510 r., przez cały XVI w. – początkowo we wsi Łuków, a od 1564 r. w miasteczku «Maczeyow»²⁸. Od XVII w. parafia ta odnotowywana jest w spisach związanych z tradycją unicką – w wykazie duchowieństwa protopopii lubomelskiej diecezji chełmskiej obecnego w 1620 r. na soborczyku w Lubomlu (ojciec Marko)²⁹, a także w wykazie parafii w protoprezbiterii lubomelskiej z 1696 r.³⁰

O cerkwi więcej dowiadujemy się z opisów wizytacyjnych unickiej diecezji chełmskiej z XVIII w. Parafia w Maciejowie należała wówczas do dekanatu lubomelskiego. W Archiwum Państwowym w Lublinie zachowało się 8 jej wizytacji (1721, 1740, 1759, 1773, 1779, 1787 – dwie, 1793 r.)³¹ i jedna «Rewizya» (1760)³². Opisy tam zamieszczone są na ogół lakoniczne, ale i tak dosyć istotnie przybliżają nam obraz unickiej tradycji cerkiewnej w tym czasie.

Kiedy w 1721 r. wizytator (biskup Józef Lewicki) przyjechał do Maciejowa³³ nie zastał tu cerkwi, ponieważ kilkanaście lat wcześniej (1706) została ona wraz całym miastem «od Szwedów Spalona». Na jej miejscu stała kaplica «do czasu wybudowana». Dwadzieścia lat później (1740) przybył tu na wizytację kolejny biskup chełmski – Felicjan Filip Wołodkowiec. Zastał on tu już nową murowaną cerkiew, przy której stała także nowa dzwonnica – drewniana, pełniąca również funkcję bramy na cmentarz przycerkiewny. Powszechnie przyjęta data powstania nowej świątyni – rok 1723 – znana jest z inskrypcji znajdującej się na nadprożu wrót dzwonnicy-bramy. Można przypuszczać, że jest

Rys. 3. Maciejów, cerkiew p.w. św. Paraskewii.
Fot. z 1930 r.

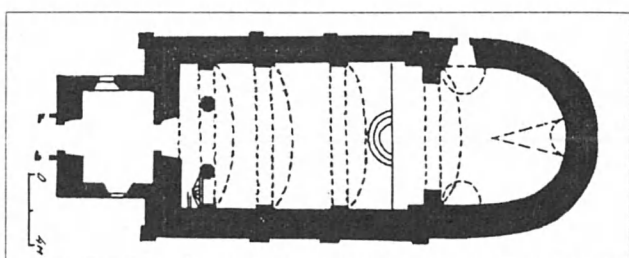

Rys. 4. Maciejów, cerkiew p.w. św. Paraskewii wraz z dzwonnica – widok od pd.-zach. Fot. P. Sygowski, 2006.

to właściwie data zakończenia prac budowlanych, których ostatnim etapem była właśnie budowa dzwonnicy. Wzniesienie cerkwi murowanej wymagało więcej sił i środków finansowych, można więc założyć, że budowa jej mogła zacząć się co najmniej w 1722 r., a niewykluczone, że nawet jeszcze w 1721 r. Impulsem mogła być sugestia wizytatora, który był na terenie dekanatu lubomelskiego w lutym tego roku. Trzeba zauważyć, że rok 1720 jest uważany za rok zakończenia odbudowy (budowy) kościoła – z funduszy Atanazego Międzyńskiego – i rok rozpoczęcia przez jego syna Piotra prac przy odbudowie pałacu. Musiała więc tu działać w tym czasie jakaś większa ekipa budowlana. Mogło to skłonić kolatora do skorzystania z niej przy wznoszenia nowej, już murowanej cerkwi.

Wybudowana wówczas świątynia dotrwała do dziś w niewiele zmienionym kształcie. Cerkiew ta jest orientowana, składa się z stosunkowo dużego, półkoliście zamkniętego prezbiterium i niewiele od niego szerszej, prostokątnej, trójprzęsłowej nawy, poprzedzonej niewielkim przedsionkiem na planie kwadratu. Brak zakrystii. Prezbiterium jest nie tylko niewiele węższe od nawy, ale także niewiele niższe, kryte dachem kalenicowym (nad półkolistym zamknięciem dach ma formę połowy stożka) również niewiele niższym od dwuspadowego, kalenicowego dachu nad nawą. Nad przedsionkiem jest także dach dwuspadowy, kalenicowy w proporcjach komponujący się z pozostałymi dachami. Cerkiew jest z zewnątrz i wewnątrz otynkowana, ściany zewnętrzne i wewnętrzne podzielone są regularnie rozmieszczonymi pilastrami wspierającymi proste belkowanie. Charakterystycznym elementem dekoracyjnym bryły są ściany szczytowe świątyni, których krawędzie ozdobione są drobnymi, regularnie rozmieszczonymi falkami, a u dołu sterczynami. Podobnie zdobiony jest szczyt przedsionka, z tym, że poszczególne falki tu są ostro zakończone u góry. W ostatnich latach zlikwidowano sterczyny u dołu tego szczytu.

Dachy cerkwi, jak można się domyślać, pierwotnie kryte były gontem, który po 50 latach zaczął już

Rys. 5. Maciejów, cerkiew p.w. św. Paraskewii. Plan.

przeciekać. W 1773 r. wizytator zasugerował wymianę pokrycia na dachówkowe, co zostało powtórzone przez niego również w 1779 r. Wymiana ta musiała wkrótce nastąpić, gdyż w już 1787 r. odnotowano obecność na dachu dachówki. Takie pokrycie widzimy jeszcze na fotografiach z 1930 r. jak i czasów po II wojnie światowej³⁴. W ostatnich latach (nie ustalono dokładnie kiedy) zastąpione ono zostało pokryciem blaszanym. Na środku jeszcze gontowego dachu nad nawą znajdowała się «kopuła pobita blachą» (1759), czyli wieżyczka w formie barokowej latarni, w której od 1779 r. odnotowana jest obecność dzwonka sygnaturki. Wydaje się, że to do dziś zachowana wieżyczka, na co wskazują jej barokowe formy. Jakimś cudem nie uległa przekształceniu w czasach rosyjskich. W 1740 r. dach wieńczyły 3 krzyże żelazne. Jeden krzyż znajdował się na «kopule» (1759), a pozostałe być może tak jak współcześnie – wieńczyły ścianę szczytową elewacji frontowej i ścianę szczytową zamykającą nawę od wschodu.

Z opisu cerkwi z 1740 r. wynika, że albo przed nawą początkowo nie było przedsionka, albo drzwi zamykały tylko wejście z przedsionka do nawy, gdyż wymienione są wówczas tylko jedne drzwi «dwoiste». Dopiero od 1773 r. odnotowano «Drzwi na zawiasach żelaznych dwoje» (do przedsionka i z przedsionka do nawy). Również zagadkowa jest podana w 1740 r. ilość okien – 8 (szyby oprawne w ołów), co powtórzono w 1773 r. Obecnie jest 9 okien – 6 w nawie i 3 w prezbiterium, więc z czasem zapewne przybyło 1 lub 2 okna w prezbiterium.

Jak wspomniano wyżej zapewne końcowym elementem budowy było wzniesienie na osi cerkwi stojącej osobno drewnianej dzwonnicy-bramy – zachowanej do dzisiaj. Jej konstrukcja jest bardzo ciekawa. Połączono w niej zrąb dolnej kondygnacji z konstrukcją szypowo-ramową, z dodatkowymi zastrzałami w górnej kondygnacji, która na zewnątrz otwiera się podwójną galerią arkadkową. Świadczy to o wysokim profesjonalizmie budujących ją cieśli. Wzniesiono ją – jak głosi inskrypcja na nadprożu – w 1723 r. W 1740 r. dzwonicę określono jako jeszcze nową, z 5 dzwonami³⁵, w 1773 r. zalecono remont jej dachu, co też wkrótce musiało nastąpić, gdyż w kolejnych wizytacjach określona jest ona jako «porządna». Ilość dzwonów nie zmieniła się do 1793 r. Interesujące jest wzniesienie drewnianej dzwonnicy przy murowanej cerkwi.

Od 1759 r. wspomniane jest ogrodzenie terenu cmentarza przycerkiewnego drewnianym parkanem, wyremontowanym – po uwagach wizytatora – w 1779 r.

Ogólnie stan cerkwi i dzwonnicy w czasie ostatniej wizytacji (1793) określono jako «przyzwoity».

Zastosowana przez biskupa Józefa Lewickiego konstrukcja opisu wizytacyjnego cerkwi w diecezji chełmskiej (1720–1725) nie była do końca zgodna z ustaleniami Synodu Zamojskiego – w porównaniu z opisami wizytacyjnymi cerkwi innych diecezji jest ona bardzo uproszczona. Konsekwencją tego jest to, że o malarskim i rzeźbiarskim wyposażeniu wiemy bardzo mało. Więcej uwagi poświęcano opisowi sprzętów liturgicznych, naczyń, szat i ksiąg. W przypadku odnotowanego w 1721 r. wyposażenia cerkwi Maciejowskiej warto zauważyć, że wizytacja wymienia dosyć dużo jego elementów, co sugeruje, że w czasie pożaru w 1706 r. udało się jakąś część sprzętów uratować.

Z najstarszego opisu nowej murowanej już cerkwi (1740) wiadomo, że była ona «w ołtarzach nowych porządna». W tym lakonicznym określeniu można się domyślać obecności także ikonostasu. Dodatkowo na jego obecność wskazuje m. in. rozbudowana «ściana tęczowa» – zawężająca przejście z nawy do prezbiterium, która stanowiła konstrukcyjne wsparcie dla przegrody ikonostasowej. Przy braku zakrystii duże rozmiary prezbiterium pozwalały na to, żeby przestrzeń za ikonostasem mogła pełnić również funkcję zakrystii. Obecność «Deisusu» – jak często określano w wizytacjach ikonostasy – odnotowano dopiero w 1793 r. Określenie przez wizytatora, że «Deisus» jest «wcale ozdobny», a 4 ołtarze boczne «porządne», wskazuje na ich dobry poziom wykonania. Niestety ikonostas ten nie zachował się, został w czasach rosyjskiego prawosławia zastąpiony kolejnym, istniejącym do dziś.

Informacja ogólna o «ołtarzach porządnym» (1740) sugeruje obecność tu także ołtarzy bocznych. Nie określono jednak o jakiego typu ołtarze chodzi – czy wspomnianych w 1773 r. 5 ołtarzy «porządnym» to ołtarz główny i 4 ołtarze boczne stojące samodzielnie, czy też ołtarz główny i 4 ołtarze boczne «namiestne» – utworzone przez dostawienie mens do ikon namiestnych.

Rys. 6. Maciejów, cerkiew p.w. św. Paraskewii.
Dzwonnica – inskrypcja z datą budowy cerkwi.
Fot. P. Sygowski, 2006

Rys. 7. Maciejów, cerkiew p.w. św. Paraskewii.
Ikona św. Jerzego z 1718 r. Fot. P. Sygowski, 2006

Tak właśnie początkowo tworzone ołtarze boczne w cerkwiach³⁶. Użycie przez wizytatora bazylianina o. Faustyna Kaube – zwolennika nowych rozwiązań w cerkwi – określenia «porządne» wskazuje tu na ołtarze boczne stojące samodzielnie. Mensy ołtarzy osłonięte były kurdybanowymi antepediami wytłaczanymi w złożone kwiaty. Wydaje się, że wspomniane w wizytacjach ołtarze boczne to zachowane do dziś barokowe kioty, utworzone za czasów rosyjskich poprzez rozebranie mens ołtarzowych (zob. niżej).

Brak bardziej szczegółowych informacji o wyposażeniu ikonowym. Obecność niektórych ikon odnotowana jest przy okazji opisanie znajdujących się na nich dekoracji metalowych. Od 1773 r. wymieniana jest dekoracja ikony św. Onufrego, na której był srebrny

koszyk, berło, korona, gwiazdka i krzyżyk, a także odnotowana jest dekoracja ikony św. Paraskewii, na której była srebrna palma, miecz, «gors» i «czapragi». Obrazy te umieszczone były prawdopodobnie w bocznych ołtarzach, na co wskazują niewielkie obrazki ze scenami z życia tych świętych umieszczone w zachowanych do dziś barokowych obramieniach akantowych, flankujących środkowe kwatery kiotów. Ikony w tych kwaterach zostały z czasem wymienione na bardziej zgodne z estetyką prawosławia rosyjskiego, pozostały natomiast stare sceny we flankujących część centralną «skrzydłach». Podobnie zachowały się sceny z życia św. Mikołaja w kolejnym, trzecim ołtarzu – w czwartym ołtarzu (Świętej Rodziny?) są tylko akantowe uszaki obramienia – brak obrazków ze scenami.

Wizytacje XVIII w. wymieniają w cerkwi obecność 20 koron srebrnych «bez pozłoty» (1779) i kilku koron srebrnych pozłacanych – zdobiących bliżej nieokreślone ikony. Ilość koron pozłacanych wzrosła od 3 (1740) do 6 (1793). Zdobiły one zapewne ikony namiestne w ikonostasie – Chrystusa, Matki Boskiej z Dzieciątkiem, św. Paraskewii i zapewne św. Mikołaja i jakieś ikony w ołtarzach bocznych. Któreś z przedstawień w tej cerkwi cieszyło się kultem, gdyż już w najstarszej z wizytacji odnotowano 15 srebrnych tabliczek, a ilość wotów wrosła z czasem do 23 tabliczek, 4 serduszek i 24 sznurków koralu (1793).

Najciekawszą z zachowanych tu do dziś ikon jest przedstawienie św. Jerzego zabijającego smoka. Według inskrypcji została ona namalowana 26 sierpnia 1718 roku przez Pawła Horbaczuca i jego żonę Marię za odpuszczenie grzechów swoich i rodziców – Sawy i Juliany (?). Jeśli ikona ta pochodzi z cerkwi Maciejowskiej, to została ofiarowana w czasie, kiedy na miejscu spalonej cerkwi stała czasowa kaplica.

Pisząc o malarstwie wyposażeniu cerkwi nie sposób nie odnotować obecności w Maciejowie w XVIII w. rodziny malarzy Michalskich – rzymskokatolików malujących także obrazy do cerkwi. Jak wykazały badania Wołodymyra Ałeksandrowycza Stanisław Michalski notowany jest w zapisach archiwalnych dotyczących Maciejowa od 1738 do 1778 r., a jego synowie Tomasz i Wojciech do 1784 r. Ikony malowane przez nich trafiały do okolicznych cerkwi (Horodno, Klusk, Paryduby, Nowosiółki, Chworostów), a także do bardziej odległych (Dywin – obecnie na Białorusi). Mało prawdopodobne, żeby ikon ich autorstwa nie było w cerkwi maciejowskiej, jednak obecnie wydaje się, że współcześnie już ich nie ma. Oprócz Michalskich działał tu w tym czasie malarz Szymon Rufaczewicz, snycerz Jan Dwornicki i stolarze Oleksy i Franciszek³⁷. Obecność tylu artystów mogła wiązać się z intensywną odbudową prowadzoną przez Piotra Miączyńskiego na terenie miasta i poza nim po zniszczeniach w czasie wojen szwedzkich, w kontekście obrania sobie Maciejowa przez nowego właściciela na główną swoją siedzibę.

Jeśli chodzi o wyposażenie cerkwi w sprzęty liturgiczne to warto zauważyć, że było ono lepsze niż w

innych okolicznych wiejskich cerkwiach. Puszki na prosforę już w 1721 r. były cynowe (dwie) – w czasie, kiedy w wielu cerkwiach używano jeszcze puszek drewnianych, pozłacanych³⁸. Do 1759 r. puszki te zostały zastąpione srebrnymi, wewnątrz pozłacanymi, a ich ilość wzrosła do 4 (1793). Już od pierwszej wizytacji (1721) kielichy z patenami, gwiazdami i łyżeczkami były srebrne wyłacane (2), podczas kiedy w innych cerkwiach były na ogół cynowe. Ich ilość wzrosła z czasem do 4 (1793).

Nowym wyposażeniem – związanym z tradycją unicką – były dzwonki ołtarzowe – 3 w 1721 r. i aż 7 w 1787 r. Krzyże ołtarzowe były cynowe (4), z plastycznie przedstawioną postacią Chrystusa Ukrzyżowanego – w tym jeden «wielki z passą pozłocistą». W 1773 r. w wyposażeniu pojawiła się niewielka monstrancja w formie nadstawki nad puszką na prosforę, a już niedługo – w 1779 r. – była tu nowa monstrancja – srebrna, pozłacana, z promieniami, 4 aniołkami, melchizedechem i koroną w zwieńczeniu.

Z innego wyposażenia warto wymienić łódkę cynową i cynowy lawaterz oraz «Lustr» (lichtarz) wiszący mosiężny. W 1793 r. było tu 6 chorągwi adamaszkowych z obrazami oraz 4 buńczuki (z nich 2 nowe).

Wśród tradycyjnego zestawu ksiąg liturgicznych miejsce wydania podano przy Ewangelii która była druku lwowskiego, oprawna w zielony aksamit (1773), oraz przy Słudźbnikach – w 1740 r. były dwa: wileński (unicki) i lwowski (prawosławny), z czasem (1787) doszedł poczajowski (także unicki). Od 1779 r. wymieniana jest w zestawie ksiąg «Ewangelia polska z naukami Kurzenieckiego».

Obowiązek opieki nad parafiami, także unickimi należał tradycyjnie do kolatora. W XVIII w. byli nimi właściciele miejscowości, zazwyczaj rzymskokatolicy³⁹. Nie wszyscy właściciele stosowali się do obowiązku kolatorskiego, ale Miączyńscy dbali o swoich poddanych różnych wyznań. Tradycja wiąże wzniesienie nowej cerkwi p. w. św. Paraskewii z postacią Piotra Miączyńskiego⁴⁰, choć można przypuszczać, że inicjatywę budowy murowanej świątyni można przypisać postaci żyjącego jeszcze wówczas Atanazego, który odbudował (wybudował) kościół w Maciejowie (konsekracja 1720 r.). Jednak to już Piotr prowadzi prace przy tutejszym pałacu (1720–1725)⁴¹, tak, że i jego mecenatowi można przypisać podjęte w tym czasie działania budowlane przy cerkwi. Warto zwrócić uwagę, że wówczas także były prowadzone przez niego prace remontowe w zespole pałacowym w Zawieprzycach koło Lublina⁴². W okresie późniejszym wyrazem dbania przez Piotra Miączyńskiego o dobra maciejowskie i poddanych było ufundowanie przez niego parafii unickich w Halinowowi i Zaczerneczu (zob. niżej) koło Maciejowi i budowa synagogi w Maciejowie⁴³.

Bryła nowo wzniesionej cerkwi w Maciejowie, nawiązuje do zachodniej architektury kościelnej. Na taki wygląd świątyni mógł mieć decydujący wpływ kolator, jako finansujący prace przy jej budowie. Pytanie czy

na to musiał wydać zgodę unicki biskup chełmski. Jak już było wspomniane dodatkową sytuacją sprzyjającą powstaniu cerkwi murowanej, o takim właśnie kształcie, była obecnością w Maciejowie budowniczych, którzy po zniszczeniach wojennych 1706 r. odbudowali (wzniesli) kościół (do 1720 r.) i przebudowywali (odbudowywali) pałac. Interesujące jest to, że dla cerkwi przyjęto zachodnią, nową dla tutejszej tradycji obrządku wschodniego bryłę świątyni. W tym czasie powszechnie stosowaną na tym terenie formą cerkwi (drewnianej) była cerkiew trójdzielna jedno lub trójkopułowa, z dzwonnica nad babińcem lub dzwonnica oddzielnie stojącą⁴⁴.

Cerkiew Maciejowska zwraca uwagę nie tylko swoją «łacińską» bryłą, ale nawiązaniem w dekoracji szczytów do form tzw. «renesansu lubelskiego» – charakterystycznych dla szeregu grupy kościołów z XVII w. Zastosowanie takiego detalu nadaje tej świątyni niepowtarzalny, charakterystyczny tylko dla niej wygląd. Dalsze badania nad mecenatem Miączyńskich pozwolą być może w przyszłości ustalić działających tu budowniczych i przybliżyć kontekst użycia tu przez nich takich właśnie, właściwie nieco już nieaktualnych form zdobniczych.

W architekturze cerkiewnej na terenie Rzeczypospolitej świątynie o bryle zbliżonej do kościelnej spotykamy już w XVI i XVII w., są to jednak sytuacje raczej wyjątkowe⁴⁵. Dopiero od 1 ćwierci XVIII w. cerkwie o takiej formie zaczynają się pojawiać częściej, głównie w zachodnich diecezjach unickiej metropolii kijowskiej (włodzimiersko-brzeskiej i chełmskiej, rzadziej w przemyskiej). Wizytacja oficjałatu brzeskiego unickiej diecezji włodzimiersko-brzeskiej z lat 1725–1727 wymienia kilka cerkwi budowanych «ad normam rzymskiego kościoła» (Gierszony, Holeszów, Koroszczyn, Łobaczew, Międzyrzec, Ostromezczewo)⁴⁶. Cerkwie o takiej bryle spotykamy też w tym czasie w diecezji chełmskiej. Wśród nich cerkiew Maciejowska jest jedną z najstarszych. W tym mniej więcej czasie powstała cerkiew św. Mikołaja w Chełmie (murowana 1711–1730)⁴⁷ i drewniana cerkiew w Czerniejowie koło Chełma fundacji właścicieli wsi Kaczorowskich (1728)⁴⁸. W drugiej połowie XVIII w. cerkwie zbliżone bryłą do kościoła spotykamy już częściej⁴⁹.

Warto zwrócić uwagę, że nowe, zachodnie wzorce architektoniczne wprowadzali głównie kolatorzy, ale np. inicjatorem wybudowania drewnianej barokowej, dwuwieżowej cerkwi w Wielkiej Hłuszy koło Kamienia Koszyrskiego był, jak się wydaje, proboszcz tej parafii – ksiądz Jan Mieleśzkiewicz⁵⁰. Z drugiej strony zdarzało się też tak, że kolatorzy fundowali na tym terenie cerkwie murowane o tradycyjnym, trójdzielnym planie i bryle (Sztuń 1774–75)⁵¹.

Opieka nad parafią należała do właścicieli danej miejscowości, a dbanie o cerkiew i jej wyposażenie do księdza proboszcza i parafian. Z materiałów archiwalnych znamy niektórych księży z XVII w. Dnia 18 kwietnia 1655 r. biskup sufragana metoński Aleksander Sapieha, jako właściciel dóbr, wydał w Maciejowie

prezentę na probostwo o. Andrzejowi Markiewiczowi, po śmierci poprzedniego proboszcza – jego ojca Stefana. Andrzej Markiewicz był parochem jeszcze w 1675 r.⁵² Kolejnych proboszczów znamy dopiero z XVIII w.: w 1721 r. było ich dwóch – Jan Markiewicz i Teodor Szczerbiński (dziekan lubomelski)⁵³, a w 1759 r. oprócz proboszcza Teodora Markiewicza był jeszcze wikary Tomasz Szczerbiński. W 1760 r. ksiądz Teodor Markiewicz, który pełnił też funkcję proboszcza nowo założonej parafii w Zaczerneczu, zmarł. Obie parafie zostały przekazane pod opiekę księdzu Tomaszowi Szczerbińskiemu, który jednocześnie pełnił też funkcję dziekana lubomelskiego⁵⁴. Z funkcji proboszcza zrezygnował w 1778 r. na rzecz syna Bazylego⁵⁵, ale jeszcze w wizytacji z 1779 r. wymieniany jest jako paroch i dziekan (miał wtedy 54 lata), którego koadiutorem był wspomniany syn (lat 25). Bazyli oprócz tego, że został proboszczem (1779) pełnił też funkcję pisarza i instruktora⁵⁶ utworzonej około 1768 r. surogacji poleśkiej unickiej diecezji chełmskiej (dekanaty lubomelski, ratneński i kaszogrodzki)⁵⁷. W 1795 r., jeszcze przed III rozbiorem Polski, została przyjęta nowa struktura podziału diecezji na dekanaty, w ramach której miał być utworzony też dekanat maciejowski, ale ustalenia te nie weszły w życie⁵⁸. Po wejściu Rosjan na Wołyn w ramach działań przeciwko cerkwi unickiej ksiądz Bazyli Markiewicz był aresztowany i jakiś czas spędził w więzieniu⁵⁹.

Parafię w 1721 r. tworzyło miasto Maciejów z przedmieściami oraz z wsiami Zaczernecze, Czarnopoles, Rudnia i Halinowola, z których dziesięcinę pobierał ks. Teodor Szczerbiński, oraz wsie Bilicze, Poczapy i Wygnanka, z których dziesięcinę pobierał ks. Jan Markiewicz⁶⁰. W Halinowowi w 2 ćwierci XVIII w. Piotr Miączyński utworzył odrębną parafię (jednowioskową), a kolejną parafię w Zaczerneczu w 1756 r.⁶¹ W skład tej drugiej weszły wsie należące dawniej do parafii maciejowskiej – Czarnopoles, Wygnanka i Rudnia⁶². Od tego roku parafię maciejowską tworzyło już tylko miasto z przedmieściami oraz wsie Bilicze i Poczapy. Liczbę parafian (dorosłych) określono w 1759 r. na około 400, a w 1793 r. już na 1104 dorosłych i 439 dzieci – zamieszkających w 300 domach.

Rosjanie po zajęciu tego terenu (1795) zaczęli natychmiast prowadzić działania zmierzające do likwidacji unii. Zmieniono podziały administracyjne, diecezjalne i dekanalne. W graniczącym z Polską nowo utworzonym powiecie włodzimierskim, w skład którego weszły tereny dawnego dekanatu lubomelskiego, unię zlikwidowano od razu, wprowadzając rosyjskie prawosławie. Stworzyło to barierę odgradzającą pozostałych na Wołyniu unitów od zachodniej części unickiej diecezji chełmskiej i jej stolicy Chełma, znajdujących się na terenie Królestwa Polskiego. Z dawnego dekanatu lubomelskiego przy unii pozostały tylko 3 parafie – Okunin, Zaczernecze i Maciejów. Z parafii unickich na Wołyniu utworzono diecezję łucką. Maciejów wszedł w skład dekanatu kowalskiego tej diecezji – wymieniany jest w

jego składzie w 1820 r.⁶³ Na terenach Rzeczypospolitej włączonych do Cesarstwa Rosyjskiego unię zlikwidowano całkowicie w 1839 r.

Za czasów Rosji carskiej cerkiew św. Paraskewii w Maciejowie pełniła początkowo funkcje parafialne (do 1839 r. jako cerkiew unicka, od 1839 r. jako cerkiew prawosławna). W 1875 r. parafię przeniesiono do przejętego przez Prawosławie kościoła rzymskokatolickiego, a dawna cerkiew zaczęła pełnić funkcję cerkwi filialnej⁶⁴. W 1920 r., kiedy Wołyń został włączony do Polski, kościół został przejęty znów przez rzymskokatolików⁶⁵, a parafia prawosławna wróciła do cerkwi św. Paraskewii i była tu przez okres międzywojenny (1920–1939), także w czasach II wojny światowej jak i po niej, za czasów ZSRR (!). Po uzyskaniu niepodle-

głości przez Ukrainę cerkiew ta pełni funkcję prawosławnej świątyni parafialnej w składzie Ukraińskiej Prawosławnej Cerkwi Metropolii Kijowskiej⁶⁶.

Cerkiew św. Paraskewii była obok pałacu, dwóch kościołów i bożnicy istotnym elementem miasta i jako taka musiała się komponować z pozostałymi obiektami, świadcząc o dbałości gospodarzy o estetykę miasta i o potrzeby jego mieszkańców.

Interesująca bryła cerkwi maciejowskiej wzniesionej około 1723 r., świadczy o wpływach na architekturę cerkwi unickich na tym terenie w XVIII w. zachodnich wzorców i jest interesującym przykładem bogactwa i różnorodności stosowanych form architektonicznych w tradycji cerkiewnej Wołynia⁶⁷.

ДЖЕРЕЛА

1. Faktycznie w tym czasie na terenie tej diecezji było 12 cerkwi murowanych. Obiekty odnotowane w tej wizytacji przez bpa Ryłę to cerkwie w: Chełmie (św. Mikołaja), Spasie (bazylikańska), Lubomlu, Krasnymstawie, Szczepieszynie, Sokalu, Maciejowie, Krystynopolu oraz kaplica w Hrubieszowie (Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny). Z jakichś względów nie odnotował on cerkwi katedralnej w Chełmie i cerkwi bazylikańskich w Lublinie i Zamościu (P. Sygowski, Unicka diecezja chełmska w protokołach wizytacyjnych biskupa Maksymiliana Ryły z lat 1759–1762 (w:) Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa, t. 5, Miejsce i rola Kościoła Greckokatolickiego w Kościele Powszechnym, Przemyśl 2000, s. 249–250).
2. M. Baliński, T. Lipiński, Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana, t. 2, cz. 2, Warszawa 1845, s. 768.
3. R. Szczygiel, Lokacje miast w Polsce w XVI w., Lublin 1989, s. 258.
4. A. Boniecki, Herbarz polski, t. 16, Warszawa 1913, s. 218; S. Uruski, Rodzina. Herbarz szlachty polskiej, t. 10, s. 89.
5. M. Baliński, T. Lipiński, op. cit., s. 768.
6. Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565, cz. 1 (wyd. K. Chłapowski i H. Żytkowicz), Warszawa – Łódź 1992, s. 57–61.
7. A. Boniecki i J. Michalewicz podają, że Maciejów w wyniku działań otrzymał Kasper Maciejowski (A. Boniecki, op. cit., s. 219; J. Michalewicz, Maciejowski Kasper [w:] Polski słownik biograficzny [dalej: PSB], t. 19, z. 80, Kraków 1974, s. 59–60), zaś według N. I. Teodorowicza Wiśniowiecki kupił Maciejów w 1575 r. od Stanisława – młodszego brata Kaspara (Н. И. Теодорович, Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии, т. 5, Ковельский уезд. – Почаев 1903, с. 80).
8. K. Niesiecki, Herbarz polski, t. 9, Lipsk 1842, s. 352; Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy (oprac. M. Wolski), Kórnik 2007, s. 184; H. Lulewicz, Sapieha Mikołaj [w:] PSB, t. 35, Kraków – Warszawa 1994, s. 116.
9. A. Tłomacki, Sapiehowie. Linia Kodeńska, Warszawa 1996, s. 287–289; A. Rachuba, Sapieha Aleksander Kazimierz [w:] PSB, t. 24, z. 143, Kraków 1993, s. 559–561.
10. Władysław i Mikołaj Sapiehowie podpisali w 1675 r. dokument w sprawie sporu o grunt cerkwi Maciejowskiej [Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Chełmski Konsystorz Greckokatolicki (dalej: CHKGK), sygn. 396, k. 6; Genealogia (oprac. W. Dworaczek), Warszawa 1959, tabl. 171].
11. R. Aftanazy, Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej, t. 6 Województwo bełskie, Ziemia Chełmska województwa ruskiego, Warszawa 1995 (w. 2), s. 321 – autor korzystał z informacji Jana Antoniego Miączyńskiego (zm. 1960). Według błędnej informacji N. I. Teodorowicza dobra zostały sprzedane w 1688 r. przez Aleksandra Sapiehę Piotrowi Miączyńskiemu (Н. И. Теодорович, op. cit., s. 80).
12. T. Żychliński, Złota księga szlachty polskiej, t. 1, Poznań 1879, s. 182.
13. I. Rolska-Boruch, Zawieprzycy i Kijany w czasach wojewody Atanazego Miączyńskiego (1639–1723) – o gloryfikacji obrońcy wiary i Rzeczypospolitej [w:] Studia nad sztuką renesansu i baroku, t. 6 (red. J. Lilejko, I. Rolska-Boruch), Lublin 2005, s. 32.
14. Podział dóbr Maciejowskich czytelny z wizytacji z 1779 r. (APL, CHKGK, sygn. 126, k. 15, 16, 17, 18, 20, 22), zob. też: П. Сиговський, Церква св. євангелиста Луки в с. Городне біля Любомля у XVIII ст. та Любомльський деканат унійної Холмської єпархії – в світлі матеріалів Державного архіву в Любліні [w:] Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. Вип. 18, Матеріали XVIII Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 27–28 жовтня 2011 р., Луцьк 2011, с. 168.
15. K. Niesiecki, op. cit., t. 6, Lipsk 1841, s. 376; T. Żychliński, op. cit., t. 1, Poznań 1879, s. 181–184; t. 13, Poznań 1891, s. 209–213; S. Uruski, op. cit., t. 10, Warszawa 1913, s. 344, 346; J. Wimmer, Miączyński Atanazy Walenty [w:] PSB, t. 20, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1975, s. 553–555; A. Sowa, Miączyński Piotr

- Michał [w:] PSB, t. 20, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1975, s. 564–566; R. Aftanazy, op. cit., s. 322.
16. H. И. Теодорович, op. cit., s. 80–81. Według informacji Aftanazego dobra zostały sprzedane w 1903 r. Prawosławnemu Seminarium Duchownemu z Petersburga (R. Aftanazy, op. cit., s. 322–323).
17. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego [dalej: SGKP], t. 5, Warszawa 1884, s. 883.
18. SGKP, t. 15, cz. 2, Warszawa 1902, s. 288; H. И. Теодорович, op. cit., s. 81; R. Aftanazy, op. cit., s. 326.
19. W 1928 r. – 2977 mieszkańców – zob.: Księga adresowa Polski (wraz z W. M. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa, Warszawa 1928, s. 2208; M. Orłowicz, Ilustrowany przewodnik po Wołyniu, Łuck 1929, s. 166–168.
20. G. Rąkowski, Przewodnik po Ukrainie Zachodniej, cz. 1, Wołyń, Pruszków 2005, s. 89.
21. Zamek Maciejowski, przebudowany przez Sapiehów, następnie przez Miączyńskich na rezydencję barokową, w końcu XVIII w. za Franciszka Ksawerego otrzymał formę klasycystyczną (Pöppelmann, Baratelli). Właściciel ten przeniósł tu swoje zbiory z Drezna (T. Żychliński, op. cit., t. 13, Poznań 1891, s. 213; R. Aftanazy, op. cit., s. 323–324). Kaplica rokokowa w parku z 1753 r. fundacji Marii Klaudy Kollowart (R. Aftanazy, op. cit., s. 325).
22. Nie wiadomo dokładnie kiedy powstał kościół parafialny – jego założenie przypisywane jest Stanisławowi Maciejowskiemu, wzniesiony może jednak dopiero za czasów Sapiehów – Mikołaja i Anny z Wiśniowieckich – (konsekracja w 1596), choć niektórzy za fundatora kościoła murowanego podają ich syna Fryderyka i jego żonę Ewę ze Skaszewskich. Świątynia zniszczona przez Szwedów w 1706 r., do 1720 r. odbudowana lub wybudowana nowa i wyposażona przez Atanazego Miączyńskiego, w 1875 r. przejęta na cerkiew parafialną i wówczas nieco przebudowana, od 1920 r. ponownie kościół, od czasów po II wojnie światowej zamknięty, obecnie w ruinie [K. Niesiecki, op. cit., t. 8, Lipsk 1841, s. 270–271; Kalendarium liturgicum in usum dioecesis lucoriensis... A. D. 1938 (Łuck 1937), s. 70; Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР, Т. 2, К., 1985, с. 109; R. Aftanazy, op. cit., s. 326; A. Tłomacki, op. cit., s. 46; L. Popek, Świątynie Wołynia, t. 1, Lublin 1997, s. 131]. Dzieje tego obiektu wymagają dalszych badań.
23. Kościół i szpital wzniesiony w 1701 r. przez Atanazego Miączyńskiego dla «towarzyszy walk z Turkami i Tatarami» został rozebrany przez Rosjan w 1901 r. (T. Żychliński, op. cit., t. 13, Poznań 1891, s. 213, 235; J. Wimmer, op. cit., s. 555; R. Aftanazy, op. cit., s. 326). Według Popka kościół został zamknięty przez Rosjan w poł. XIX w., a następnie zamieniony na cerkiew prawosławną (L. Popek, op. cit., s. 131).
24. Kaplica ufundowana przez Teklę Skomorowską w 1814 r. (Kalendarium..., op. cit., s. 70–71).
25. W wizytacji z 1721 r. cerkiew występuje wyjątkowo pod wezwaniem «Świętej Męczennicy Paraskowiej, y Narodzenia Świętego Jana Krściciela» (APL, CHKGK, sygn. 101, k. 82). Zarówno wcześniej, w XVII w., jak w kolejnych wizytacjach z XVIII w. cerkiew występuje tylko pod wezwaniem św. Paraskewii.
26. Synagoga ufundowana przez Piotra Miączyńskiego, została wzniesiona (lub przebudowana) w latach 1757–1781 przez Ezechiela syna Mosze z Sokala (M. Orłowicz, op. cit., s. 108; R. Aftanazy, op. cit., s. 326; M. i K. Piechotkowie, Bramy Nieba. Bóżnice murowane na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, Warszawa 1999, s. 336–339).
27. Cerkiew ufundowana przez Franciszka Ksawerego Miączyńskiego, syna Adama miała być wybudowana w 1797 r. (R. Aftanazy, op. cit., s. 326). W dostępnych materiałach brak innych wzmianek o tej cerkwi. Jeśli faktycznie istniała, to można by to odczytać jako gest fundatora w stronę zaborców, którzy po 1795 r. zaczęli likwidować na Wołyniu tradycję unicką, wprowadzając na to miejsce rosyjskie prawosławie. Ponieważ cerkiew parafialna w Maciejowie jeszcze do 1839 r. pozostała unicka Franciszek Ksawery mógł ufundować tu cerkiew prawosławną. Problem istnienia tej cerkwi wymaga dalszych badań.
28. A. Gil, Prawosławna eparchia chełmska do roku 1596, Lublin – Chełm 1999, s. 162, 230; A. Jabłonowski, Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. 7, Ziemie ruskie. Ruś Czerwona, cz. 1, Warszawa 1902 [w:] Źródła Dziejowe, cz. 1, s. 188.
29. I. Skoczyła, Sobory eparchii chełmskiej XVII wieku. Program religijny Slavia Unita w Rzeczypospolitej, Lublin 2008, s. 132.
30. A. Gil, Chełmskie diecezje obrządku wschodniego. Zagadnienia organizacji terytorialnej w XVII i XVIII wieku [w:] Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa, t. 5, Miejsce i rola Kościoła grekokatolickiego w Kościele powszechnym, Przemyśl 2000, s. 48.
31. APL, CHKGK, sygn. 101, k. 82–82v (1721 r.); sygn. 106, k. 18–19 (1740); sygn. 110, s. 137–138 (1759); sygn. 118, k. 28v–30 (1773); sygn. 126, k. 18–19v (1779); sygn. 114, k. 152–153v (1787 – wersja polska); sygn. 134, k. 22–22v (1787 – wersja łacińska); sygn. 136, s. 56–60 (1793). Dla przejrzystości artykułu odwołania do informacji w poszczególnych wizytacjach będą najczęściej zaznaczane w tekście datą w nawiasie.
32. APL, CHKGK, sygn. 396, k. 8–8v. «Rewizja» cerkwi dokonana była po śmierci proboszcza i dziekana lubomelskiego – księdza Teodora Markiewicza. Opis cerkwi jest tu identyczny z opisem wizytacyjnym z 1759 r.
33. Ten odpis egzemplarza wizytacji cerkwi Maciejowskiej nie jest datowany – określenie czasu jej wizytacji na podstawie innych zachowanych datowanych parafialnych egzemplarzy wizytacji cerkwi dekanatu lubomelskiego tej wizytacji – zob. P. Sygowski, Unickiego biskupa Józefa Lewickiego «Rewizja Cerkwiew Znajdujących się w Dyecezyach Naszych Chełmskiej y Bełzkiej» – rozpoczęta 29 grudnia 1720 r. [V. S.] (w:) Studia Archiwalne, t. 2, Lublin 2006, s. 199–232.
34. Wołyń i Polesie w 1930 r. Ludzie i miejsca (oprac. M. Dębowska, D. Kiper), Lublin 2011, fot. s. 8; Памятники, op. cit., fot. s. 109.
35. W 1740 r. odnotowano, że jeden dzwon przekazano do cerkwi w Zaczerniecu [APL, CHKGK, sygn. 106, k. 18], co może świadczyć o postępującym tam procesie tworzenia parafii, który jak się wydaje zakończony został w 1756 r. nadaniem uposażenia [П. Сиговський, Церква св. євангеліста Луки в с. Городне біля Любомля у XVIII ст. та Любомльський деканат унійної

- Холмської єпархії – в світлі матеріалів Державного архіву в Любліні [w:] Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. Вип. 18, Матеріали XVIII Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 27–28 жовтня 2011 р., Луцьк 2011, s. 163–170].
36. Tak utworzone ołtarze boczne wymieniane są w wielu cerkwiach opisanych w wizytacji oficjatu brzeskiego z lat 1725–1727 – zob. np.: P. Sygowski, Słynąca cudami ikona św. Antoniego Padewskiego w cerkwi w Holi. Przyczynek do dziejów kultu św. Antoniego Padewskiego w Cerkwi Unickiej w Rzeczypospolitej XVIII w. [w:] Zeszyty Muzealne Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego we Włodawie, z. 12, Włódawa 2004, s. 121; P. Sygowski, Cerkwie we wsi Huszcza i w miasteczku Opalin w XVIII w. [w:] Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. Вип. 21.–Луцьк, 2014, s. 231–239.
 37. В. Александрович, Малярі та різьбарі Лукова (Матієва) у XVIII столітті // Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. Вип. 14, Матеріали XIV міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 29–30 жовтня 2007 року, Луцьк, 2007, s. 23–30.
 38. P. Sygowski, Unickiego biskupa, op. cit., s. 220.
 39. O kolatorstwie w XVIII w. zob.: P. Krasny, Architektura cerkiewna na ziemiach ruskich Rzeczypospolitej 1596–1914, Kraków 2003, s. 116–121.
 40. Н.И. Теодорович, op. cit., s. 80, 82.
 41. R. Aftanazy, op. cit., s. 323.
 42. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 8 (dawne województwo lubelskie), z. 11 (dawny powiat lubartowski) – oprac. R. Brykowski, Warszawa 1976, s. 67.
 43. Zob. przypis 26.
 44. P. Sygowski, Kiedy faktycznie wybudowano unickie cerkwie we wsi Karasin [Карасин] i miasteczku Trojanówka [Троянівка] na Wołyniu? [w:] АСВ, Вип. 2, Рівне, 2010, s. 127–135
 45. P. Krasny, op. cit., s. 75.
 46. P. Sygowski, Stara i nowa cerkiew w Gierszonowicach (Gierszonach) koło Brześcia w świetle wizytacji z 1726 roku [w:] «Białostoczczyzna», nr 1 (57), r. 2000, s. 101.
 47. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 8 (dawne województwo lubelskie), z. 5 (powiat chełmski) – oprac. K. Kutrzebianka i E. Smulikowska-Rowińska, Warszawa 1968, s. 20.
 48. P. Sygowski, «Tak unicy budowali swe cerkwie». Cerkiew w Czerniejowie koło Chełma w świetle źródeł archiwalnych i opracowań autorów rosyjskich z 4. ćwierci XIX w. [w:] Studia nad Sztuką Renesansu i Baroku, t. 8, Lublin 2007, s. 141–168.
 49. P. Sygowski, Greckokatolicka cerkiew p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Żmudzi, w woj. chełmskim (w:) Lubelszczyzna, nr 3 (2/1996), s. 130–132; P. Sygowski, Greckokatolicka drewniana cerkiew św. Bazylego Wielkiego w Bełzcu, powiat Tomaszów Lubelski, województwo lubelskie (w:) Sztuka cerkiewna diecezji przemyskiej. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej 25–26 marca 1995 roku, Łańcut 1999, s. 310.
 50. П. Сиговскі, Двовежова церква у Великій Глуші – причинок до унійної архітектури доби бароко на Волині у XVIII ст. // АСВ. 36. наук. пр. – Вип. 3. 2012. – С. 143–151.
 51. П. Сиговський, Про муровану церкву Святого Івана Євангеліста в селі Штунь давного Любомльського деканату колишньої Холмської унійної єпархії (на підставі актів Державного архіву в Любліні) [w:] ЗНТШ, т. 249 (Праці Комісії архітектури та містобудування), Львів, 2005, s. 485–490.
 52. APL, CHKGK, sygn. 396, k. 5–6v.
 53. W. Bobryk, Duchowieństwo unickiej diecezji chełmskiej w XVIII wieku, Lublin 2005, s. 98.
 54. APL, CHKGK, sygn. 396, k. 8.
 55. APL, CHKGK, sygn. 84, k. 4v.
 56. APL, CHKGK, sygn. 114, k. 153–153v.
 57. A. Gil, Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja, Lublin 2005, s. 161.
 58. W. Bobryk, op. cit., s. 22.
 59. Tam że, s. 172.
 60. APL, CHKGK, sygn. 101, k. 83.
 61. П. Сиговський, Церква св. євангеліста Луки., op. cit., s. 168.
 62. APL, CHKGK, sygn. 396, k. 8v.
 63. ДАВО, Ф. 382, оп. 1, сп. 57, k. 3v.
 64. Н.И. Теодорович, op. cit., s. 81–82.
 65. Kalendarium liturgicum., op. cit., s. 70.
 66. Храми Волині. Фотозбірник, Луцьк 2004, s. 112.
 67. П. Сиговскі, Двовежова церква., op. cit.

У статті розглянуті особливості формування архітектурно-стилістичного вирішення та оздоблення греко-католицької церкви Святої Параскеви в містечку Мацейові (тепер Лукові) на Волині в контексті синтезу традиції православного та католицького храмобудування.

The article considers the peculiarities of formation of architectural and stylistic design and decoration of St. Paraskeva Greek-Catholic church in the town of Maceiv (now Lukov) in Volyn in the context of synthesis of Orthodox and Catholic temple-building traditions.